UO‘K: 371.1:004(021)

FAKULTATIV MASHG‘ULOTLARNI TASHKIL ETISHNI TAKOMILLASHTIRISH TA’LIM-TARBIYA JARAYONINING DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMOSI SIFATIDA

Mullayeva Shahzodaxon Xayrullo qizi
Osiyo texnologiyalar universiteti
Ijtimoiy fanlar va raqamli texnologiyalar
kafedrasi o’qituvchisi
ORCID- 0009-0009-7637-4424
E-mail: shaxzodamullaeva@94mail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.22690863

Annotatsiya: Maqolada Yangi O‘zbekistonda oliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida fakultativ mashg‘ulotlarning pedagogik ahamiyati va ularni tashkil etishni takomillashtirish masalalari yoritilgan. Oliy ta’limni rivojlantirish bo‘yicha davlat siyosati, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasi hamda innovatsion yondashuvlar nuqtayi nazaridan fakultativ mashg‘ulotlarning mazmuni, shakl va metodlari tahlil qilinadi. Fakultativ mashg‘ulotlarning talabaning individual rivojlanishi, kreativ va tanqidiy fikrlashi, tadqiqot kompetensiyalarini shakllantirishdagi o‘rni asoslab beriladi.
Kalit so‘zlar: Fakultativ mashg‘ulotlar, oliy ta’lim tizimi, ta’lim-tarbiya jarayoni, ta’limni modernizatsiya qilish, pedagogik muammo, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, individual ta’lim trayektoriyasi, innovatsion ta’lim muhiti, ta’lim sifati, ta’lim mazmuni, pedagogik yondashuvlar, interfaol metodlar, loyiha asosida o‘qitish, muammoli ta’lim, tadqiqot faoliyati, kreativ fikrlash, tanqidiy va tizimli fikrlash, metakompetensiyalar, mustaqil ta’lim, talaba shaxsining rivojlanishi, intellektual va ijodiy salohiyat, oliy ta’lim islohotlari, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash.

Аннотация: В статье рассматриваются педагогическая значимость факультативных занятий и вопросы совершенствования их организации в условиях модернизации системы высшего образования в Новом Узбекистане. С позиций государственной политики в сфере развития высшего образования, концепции личностно-ориентированного обучения и инновационных подходов анализируются содержание, формы и методы факультативных занятий. Обоснована роль факультативных занятий в индивидуальном развитии студентов, формировании их креативного и критического мышления, а также исследовательских компетенций.
Ключевые слова: факультативные занятия, система высшего образования, учебно-воспитательный процесс, модернизация образования, педагогическая проблема, личностно-ориентированное обучение, индивидуальная образовательная траектория, инновационная образовательная среда, качество образования, содержание образования, педагогические подходы, интерактивные методы, проектное обучение, проблемное обучение, исследовательская деятельность, креативное мышление, критическое и системное мышление, метакомпетенции, самостоятельное обучение, развитие личности студента, интеллектуальный и творческий потенциал, реформы высшего образования, подготовка конкурентоспособных кадров.

Annotation: The article examines the pedagogical significance of elective courses and the issues of improving their organization in the process of modernizing the higher education system in New Uzbekistan. From the perspective of state policy on the development of higher education, the concept of learner-centered education, and innovative approaches, the content, forms, and methods of elective courses are analyzed. The role of elective courses in fostering students’ individual development, creative and critical thinking, as well as in developing research competencies, is substantiated.
Keywords: Elective courses, higher education system, teaching and learning process, modernization of education, pedagogical issues, learner-centered education, individual learning trajectory, innovative educational environment, quality of education, educational content, pedagogical approaches, interactive

methods, project-based learning, problem-based learning, research activity, creative thinking, critical and systemic thinking, metacompetencies, independent learning, student personal development, intellectual and creative potential, higher education reforms, training of competitive professionals.

Kirish. (Introduction)

“O‘zbekiston Respublikasida o‘qituvchi kadrlarning ma’naviy qiyofasiga, aqliy salohiyatiga hamda kasbiy mahoratiga nisbatan alohida mas’uliyat yuklangan. Chunonchi, bu borada O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A. Karimov quyidagilarni qayd etadi: “Biz yurtimizda yangi avlod, yangi tafakkur sohiblarini tarbiyalashdek mas’uliyatli vazifalarni ado etishda birinchi galda ana shu mashaqqatli kasb egalariga suyanamiz va tayanamiz, ertaga o‘zimizga keladigan yoshlarning ma’naviy dunyosini shakllantirishda ularning xizmati naqadar beqiyos ekanini yaxshi tasavvur qilamiz”.[2]

Yangi O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan chuqur siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy islohotlar mamlakat taraqqiyotining yangi bosqichini boshlab berdi. Davlatning bozor iqtisodiyotiga asoslangan yangi taraqqiyot modelini tanlashi, ijtimoiy munosabatlarning mazmun jihatdan yangilanishi ta’lim tizimiga, xususan, oliy ta’limga yangicha talablarni qo‘ymoqda. “Yangi O‘zbekiston – yangi g‘oya” tamoyili asosida oliy ta’lim tizimi mamlakatning strategik rivojlanish dasturining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etildi.

So‘nggi yillarda oliy ta’lim sohasida amalga oshirilgan islohotlar ta’lim bilan qamrov darajasini oshirish, oliy ta’lim muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, professor-o‘qituvchilar faoliyatini rag‘batlantirish kabi muhim vazifalarga qaratildi. Bu jarayon oliy ta’lim muassasalarini global bilim makoniga integratsiya qilish, raqobatbardosh va zamonaviy fikrlovchi mutaxassislar tayyorlash uchun mustahkam zamin yaratdi.

Mazkur sharoitda fakultativ mashg‘ulotlarni tashkil etish va ularni takomillashtirish ta’lim-tarbiya jarayonining dolzarb pedagogik muammosi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Oliy ta’limni rivojlantirish siyosatida fakultativ mashg‘ulotlarning o‘rni

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF–5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da oliy ta’lim oldiga muhim strategik vazifalar qo‘yilgan. Jumladan, oliy ta’lim bilan qamrov darajasini oshirish, xalqaro standartlarga mos, kreativ, mustaqil fikrlovchi, tizimli qaror qabul qila oladigan kadrlar tayyorlash asosiy maqsad sifatida belgilangan. [1]

Ushbu vazifalar mazmunida fakultativ mashg‘ulotlar alohida pedagogik ahamiyat kasb etadi. Chunki ular talabaga individual ta’lim trayektoriyasini tanlash, o‘z qiziqishlari va ehtiyojlari asosida bilimlarini chuqurlashtirish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology)

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tizimida dars, darsdan tashqari faoliyat va fakultativ mashg‘ulotlar

Bugungi ta’lim paradigmasida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv ustuvor hisoblanadi. Ushbu yondashuv talabaning shaxsiy, akademik va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan bo‘lib, bunda dars, darsdan tashqari faoliyat va fakultativ mashg‘ulotlar o‘zaro uyg‘un tizimni tashkil etadi.

An’anaviy dars mashg‘ulotlari:barcha talabalar uchun majburiyligi;

davlat ta’lim standartlariga muvofiqligi;

nazariy va amaliy bilimlarni tizimli yetkazib berishi;

fundamental bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishi bilan xarakterlanadi.

Darsdan tashqari faoliyat esa talabaning ijtimoiy faolligini oshirish, mustaqil faoliyat ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. U klub mashg‘ulotlari, ilmiy to‘garaklar, olimpiadalar, loyihalar va tadbirlar shaklida amalga oshiriladi. [5]

Fakultativ mashg‘ulotlarning pedagogik mohiyati

Fakultativ mashg‘ulotlar talabaning ixtiyoriy ishtirokiga asoslanib, uning ijodiy, tanqidiy va tizimli fikrlashini rivojlantirishga qaratiladi. Ushbu mashg‘ulotlar:

talabaning shaxsiy qiziqishlari asosida tashkil etilishi;

real hayotiy vaziyatlar va ilmiy muammolarga yo‘naltirilganligi;

ijodiy mahsulot yaratishga undashi;

mustaqil qaror qabul qilish va mas'uliyatni shakllantirishi bilan ajralib turadi.

Natijada talabada tadqiqot kompetensiyalari, muammoni hal qilish ko‘nikmalari, ijtimoiy javobgarlik va metakompetensiyalar rivojlanadi.

Fakultativ mashg‘ulotlarni takomillashtirish zarurati

Zamonaviy fan va ta'lim taraqqiyotida bilimning shaxsiy rivojlanishga yo‘naltirilganligi ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Biroq amaldagi o‘quv jarayonining an'anaviy mexanizmlari har doim ham talabaning individual ehtiyojlariga mos kelavermaydi.

Ko‘plab holatlarda mavjud o‘quv modellarida:shaxsiy ta'lim trayektoriyasini belgilash, ijodiy salohiyatni to‘liq namoyon etish, mustaqil izlanish faoliyatini tashkil etish uchun yetarli sharoit yaratilmagan.

Shu sababli fakultativ mashg‘ulotlarni ilmiy-metodik jihatdan takomillashtirish muhim pedagogik vazifaga aylanmoqda.

Fakultativ mashg‘ulotlarning ilmiy-metodik asoslari

Fakultativ mashg‘ulotlarning samaradorligi quyidagi omillarga bog‘liq:

mazmunning shaxsga yo‘naltirilganligi;

innovatsion va interfaol metodlardan foydalanish;

talabani faol subyekt sifatida jalb etish;

ta'lim va tarbiya jarayonining integratsiyalashuvi.

Mazkur mashg‘ulotlar orqali talabaning nafaqat bilim darajasi, balki ma'naviy-intellektual salohiyati ham rivojlanadi. Zamonaviy oliy ta'lim tizimida fakultativ mashg‘ulotlar ta'lim mazmunini boyituvchi, talabaning individual qobiliyatlari va kasbiy qiziqishlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik shakllardan biri hisoblanadi. [6] Fakultativ mashg‘ulotlarning ilmiy-metodik asoslari pedagogika, didaktika, ta'lim nazariyasi hamda innovatsion ta'lim texnologiyalarining o‘zaro integratsiyasiga tayanadi.

Avvalo, fakultativ mashg‘ulotlarni tashkil etishda ta'limning shaxsga yo‘naltirilgan konsepsiyasi asosiy metodologik tayanch bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuv talabaning individual ehtiyojlari, qiziqishlari va intellektual salohiyatini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Fakultativ mashg‘ulotlar majburiy o‘quv fanlaridan farqli ravishda talabalarga tanlov erkinligini beradi, bu esa o‘z navbatida o‘qishga bo‘lgan ichki motivatsiyaning kuchayishiga olib keladi.

Ilmiy-metodik nuqtayi nazardan, fakultativ mashg‘ulotlarning mazmuni kompetensiyaviy yondashuv asosida shakllantiriladi. Bunda bilimlarni oddiy o‘zlashtirish emas, balki ularni amaliy vaziyatlarda qo‘llash, tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Fakultativ mashg‘ulotlar orqali talabalarda tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish, ijodiy yondashuv hamda tadqiqot olib borish kompetensiyalari shakllantiriladi. Fakultativ mashg‘ulotlarning ilmiy-metodik asoslarida didaktik tamoyillar muhim o‘rin tutadi. Xususan, tizimlilik va izchillik, ilmiylik, nazariya va amaliyotning uzviyligi, faollik va mustaqillik tamoyillari fakultativ mashg‘ulotlarning samaradorligini ta'minlaydi. Mashg‘ulotlar mazmuni asosiy fanlar bilan mantiqiy bog‘liq bo‘lishi, biroq ularni takrorlamasdan, chuqurlashtiruvchi va kengaytiruvchi xarakterga ega bo‘lishi lozim. [8]

Natijalar va muhokama (Results and Discussions)

Metodik jihatdan fakultativ mashg‘ulotlarni tashkil etishda interfaol va innovatsion metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi. Jumladan, muammoli ta'lim, loyiha asosida o‘qitish, keys-stadi, munozara, debat, kichik guruhlarda ishlash kabi metodlar talabalarning bilish faolligini oshiradi. Ushbu metodlar talabaning passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylanishiga imkon yaratadi hamda o‘zlashtirilayotgan bilimlarning barqarorligini ta'minlaydi.

Shuningdek, fakultativ mashg‘ulotlarning ilmiy-metodik asoslarida mustaqil ta'limni tashkil etish masalasi alohida ahamiyatga ega. Fakultativ mashg‘ulotlar doirasida talabalarga mustaqil tadqiqot topshiriqlari, mini-loyihalar, referatlar va prezentatsiyalar tayyorlash vazifalari berilishi ularning ilmiy izlanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa oliy ta'limning asosiy maqsadi bo‘lgan raqobatbardosh va mustaqil fikrlay oladigan mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations)

Xulosa qilib aytganda, fakultativ mashg‘ulotlarni tashkil etishni takomillashtirish Yangi O‘zbekistonda oliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilishning muhim pedagogik muammolaridan biridir. Fakultativ mashg‘ulotlar ta’limning innovatsion modelida talabaning shaxsiy rivojlanishini ta’minlash, kreativ va mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy mas’uliyatli mutaxassislar tayyorlashda strategik ahamiyat kasb etadi.

Ular oliy ta’lim islohotlarining intellektual va innovatsion yadrosi sifatida ta’lim mazmunini boyitadi va global fikrlovchi kadrlar avlodini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. PF–5847-son Farmon, 2019-yil 8-oktabr.
2. Sh.X.Mullayeva. Intensiv ta’lim texnologiyalari asosida tashkil etishning pedagogik-psixologik aspektlari. Xorijiy lingvistika va lingvodidaktika- Зарубежная лингвистика и лингводидактика – ForeignLinguistics and Linguodidactics.Special issue-5(2025)/ISSN 2181-3701
3. Sh.X.Mullayeva. Intensiv ta'lim metodlarining o'zaro ta'siri: pedagogik va psixologik yondashuvlar. Universal journal of social sciences, philosophy and culture. VOLUME 3 ISSUE 22.
4. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
5. Abduqodirov A.A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2019.
6. Sh.X.Mullayeva. Intensive training technologies and social psychological development of students. Modern education and development 01.04.2025
7. Sh.X.Mullayeva. Interaction of intensive educational methods: methods and recommendations to increase Psychological training and students 'motors' motivations. «Лучшие интеллектуальные исследования» 01.04.2025.
8. Klarin M.V. Innovatsii v obuchenii. – Moskva, 2018.
9. Ziyomuhammedov B. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2020.
10. UNESCO. Education 2030: Global Framework for Action. – Paris, 2017.
11. Sh.X.Mullayeva. Fakultativ mashg'ulotlar va ularning ta'lim jarayonidagi o'rni - fakultativ mashg'ulotlarning ta'lim sifatini oshirishdagi ahamiyati. Universal journal of social sciences, philosophy and culture. VOLUME 3 ISSUE 22.
12. Sh.X.Mullayeva. Development of creative approaches in the Opportunities and education**.** «ОБРАЗОВАНИЕ, НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ»02.04.2025
13. Sh.X.Mullayeva. In organizational training technologies, the organization of faculty lessons, the use of modern information technologies. EduVision: Journal of Innovations in Pedagogy and Educational Advancements Volume 01, Issue 03, March, 2025